

56. Phillips M. Doskonałość emocjonalna. [Perfection Emotional] Wydawnictwo AMBER, Warszawa 2000. (in Polish)
57. Ryś M. Konflikty w rodzinie [Conflicts in the Family] CMPP-P, Warszawa 1998, p. 5. (in Polish)
58. Schiff A., Schiff J. Passivity «Transactional Analysis Journal» [Passivity «Transactional Analysis Journal»] 1997, № 1, pp. 71-78. (in Polish)
59. Soles S. Social dynamics. A study of classroom games – Progress report, «Transactional Analysis Bulletin», № 8, vol. 2, 1963, p. 97, [after:] N. Emmerton, T. Newton, The Journey of Educational Transactional Analysis from Beginnings to the Present, «Transactional Analysis Journal», 2004, volume 34, No. 3, p. 283. (in English)
60. Steiner C. M. The Adult: Once Again with Feeling, «Transactional Analysis Journal», № 1, 2002. (in English)
61. Steiner C. M. Script and Counterscript. «Transactional Analysis Bulletin», № 5, 1966, pp. 133-135. (in English)
62. Steiner C.M., Scripts People Live. Transactional Analysis of Life Scripts. Grove Press Inc., New York 1974. (in English)
63. Stewart I. Ego States and the Theory of Theory: The Strange Case of the Little Professor. «Transactional Analysis Journal», № 2, 2001, pp. 62-65.
64. Stewart I., Joines V. TA Today. A New Introduction to Transactional Analysis. Lifespace Publishing, Nottingham 1991. (in English)
65. Stewart I, Joines V. TA Today. A New Introduction to Transactional Analysis, Lifespace Publishing, Nottingham, England and Chapel Hill, North Carolina, USA, 2009, p. 278. (in English)
66. Woollams S., Brown M. Transactional Analysis. Huron Velley Institute Press, Dexter, Michigan, 1978. (in English)
67. Zob. I. Stewart, Joines V, TA Today. A New Introduction to Transactional Analysis, Lifespace Publishing, Nottingham, England and Chapel Hill, North Carolina, USA, 2009, p. 284. (in English)

Стаття надійшла до редакції 25.04.2017

С. Г. Карпенчук, Л. Ю. Іванюк-Семенюк

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАКОН У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Анотація. У статті зроблено спробу розкрити педагогічні закономірності в аналогії із законами розвитку Світу, орієнтуючися при цьому на співіснування людини й Світу з метою створення умов для удосконалення як її фізичного, так і духовного потенціалу.

Ключові слова: закон, закономірність, розвиток у просторі й часі, ноосфера, система, гармонія, саморозвиток, самозбереження, Вищий Абсолют.

Постановка проблеми. Важливим завданням педагогічного дослідження є виявлення порядку в процесі, що вивчається, тобто встановлення закономірності. *Закономірність* – це факт наявності постійного й необхідного взаємозв'язку між реальними феноменами процесу. На основі емпіричних закономірностей процесу виховання розкриваються теоретичні закони. *Закон* – чітко зафіксована закономірність. Сучасна наука визначає його як необхідну, внутрішню властиву природі явищ тенденцію зміни, руху, розвитку. Вона характеризує загальні етапи й форми становлення явищ, процесів, систем, що розвиваються. Закони існують незалежно від того, як повно вони розкриті наукою. Пізнання закону дозволяє зрозуміти його дію й правильно використати його в інтересах розвитку та виховання людини. Як на наш погляд, закон у педагогіці неможливо розглядати ізольовано від законів розвитку Всесвіту, оскільки її предметом вивчення є людина, яка інтегрує складники всесвітнього простору.

Світ – це складна геобіоенергетична система. Про те, як вписується в цю систему людина, існує багато філософсько-наукових досліджень. У якій погодженості з ними розвивається педагогіка – то це питання є особливо актуальним для сучасних вчених світу. Людство потребує якісно нових теоретичних підходів, які б розглядали суспільство не просто як деяку сукупність соціальних організацій, інститутів і груп, а як складну самоорганізуючу систему, в якій важливу роль відіграють загальні закони адаптивної поведінки. Останні, звичайно, пов'язувалися з біологічними системами й на суспільні форми життя не поширювалися, хоча згодом стає все очевиднішим, що вивчення з єдиної позиції процесів самоорганізації як природи, так і суспільства, усього, що створено людством – це один із найплідніших напрямів гуманітарного знання, що оновлюється.

Синтезувавши різні погляди щодо цієї проблеми, проаналізуємо ці закони, оскільки саме вони мотивують методологічні підходи до пізнання предмета вивчення педагогіки та його розвитку, особливості прогнозування освітньо-виховних цілей та їх реалізацію – процес програмування (конструктивний), педагогічне системотворення та процесуальний – передбачення шляхів реалізації й оновлення педагогічного впливу на людину, а через неї і на навколишній світ, оскільки в Людині фокусуються й через неї реалізуються всі сфери світового простору.

Аналіз науково-педагогічних досліджень і публікацій. Будь-яка істота, яка складається із сукупності різних видів діяльності, здійснює вплив як на себе, так і на оточуюче середовище, видозмінюючи і те, й інше. На жаль, жодна система освіти у світі до цих пір не вчить людину жити й діяти у відповідності із універсальними законами Природи і Космосу. А їх загальна сутність полягає в тому, що будь-яка людська діяльність повинна бути одухотвореною й піднесеною. Це буде їй надавати істинно нового забарвлення, а життю – вищий сенс, – вважає сучасний вчений Яркіна Т. Ф. [12, с. 45-46].

Відомому класику сучасного природознавства, мислителю й гуманісту В. І. Вернадському (1863-1045), який залишив величезну творчу спадщину, сподобалася книга Ромена Роллана про Рамакрішну, зокрема розповідь про сліпців і слона: один обмацав ногу слона й сказав, що він подібний до колони. Інший, якому під руки потрапив хвіст, сказав, що слон схожий на змію. Третій обмацав бивні й визначив, що слон схожий на буйвола.

Зрозуміло, що навіть найтонший аналіз однієї частини не може дати уявлення про *ціле*. Потрібно вміти, досліджуючи частину, бачити ціле – *індуктивно-dedуктивний підхід*.

Як відомо, В. І. Вернадський – видатний учений, перший Голова-Президент Української Академії Наук (УАН) – 1918 р., він же академік Петербурзької академії наук, а згодом АН СРСР, член зарубіжних академій, великий громадський діяч, талановитий вчений, який заклав основи комплексу нових напрямів і концепцій генетичної мінералогії, геохімії, біогеохімії, радіогеології, космічної хімії, творець вчення про біосферу й ноосферу – *зумів побачити світ як цілісну систему, інтегрувати свої погляди з організаторською, просвітницькою й педагогічною діяльністю*.

Східна філософія – один із базових компонентів, на основі яких ґрунтуються погляди відомого вченого. Філософська мудрість Сходу й понині цікавить світову наукову думку. Наприклад, освіта Заходу має потребу нині в доповненні східною мудрістю, досвідом пізнання духовного світу людини й технікою *наукової медитації, якій надають великого значення, починаючи з 70-их рр. минулого століття*. Отже, нинішній аналіз законів і закономірностей розвитку педагогічних явищ і процесів неможливо розглядати поза *цілісним баченням Світу й Людини*, без їх взаємозв'язку, взаємозалежності і взаєморозвитку. А це бачення неможливе без глибокого вивчення й сприйняття різних поглядів стосовно людини й Світу, що має прадавню історію. Отож звернімося до неї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки витоки, пов'язані з цією проблемою, випливають із такого цілющого джерела, як східна релігійно-філософська думка, то і розпочнемо наш екскурс із нього.

Згідно із стародавньою індійською релігійно-філософською думкою, *людина є вписаною в загальну схему розвитку*, причому будь-яке її діяння повинно бути співвіднесеним із магістральною лінією духовного розвитку всього світу. Удосконалюючи себе, підвищуючи свій духовний рівень, вона сприяє тим самим розвитку світу, росту його духовного потенціалу. Але людина може відігравати своєю поведінкою і навіть думками контрреволюційну роль, гальмувати тим самим загальний розвиток, знижувати загальну духовність світу (не говорячи про негативні наслідки для неї самої) [9, 8].

Як бачимо, вже стародавній світ турбувала думка про загальну картину світу, його модель, схему (йдеться про першоджерело проєктивних процесів, місце в ньому людини як такої, яка втілює й

відзеркалює цей проект). Звернемося до окремих моделей бачення Світу. Наприклад, система індуїзму виступає в трьох іпостасях:

- *космічне бачення світу*, воно переломлюється в уявленні *духовної еволюції, що перебуває в постійному русі ієрархічної шкали*;

- *персоніфіковане, міфологічне втілення* цих уявлень у конкретно-чуттєвих образах і міцно пов'язана з цим тотальна сакралізація всіх життєвих проявів, включаючи релігійну регламентацію біологічної, духовної і суспільної діяльності кожної людини;

- *сувора соціальна структуралізація*, що закріплює позитивно індивіда і навечно колектив (касту) в певній точці ієрархічної вертикалі з усіма організаціями й обов'язками, що звідси випливають [9, с. 13].

На цій же основі осмислює будову Всесвіту й Тейяр де Шарден (1881-1855) – палеонтолог (Франція). Він вніс значний вклад у розв'язання проблеми походження людини. Погляди його висвітлені в праці «Феномен людини». Доречно зосередити увагу на тому, що Тейяр де Шарден співпрацював із китайцем Пей Вень Чжунаєм і канадцем Девідсоном Блеком в Чужо-Коу-Дяні, біля Пекіну. Це засвідчує про вплив тибетської релігійно-філософської думки на його світоглядні позиції як теолога й філософа. Тейяр де Шарден вважав, що Всесвіт – це не порядок, а процес, Космос, що рухається в Косморозвитку. Процес космогенезу, на його думку, на Землі проходить такі етапи:

I етап – еволюція галактик і хімічних елементів у них, формується оболонка Землі. На ній відбувається активний фізико-хімічний процес, у результаті чого виникає середовище, сприятливе для утворення складних молекул і перших форм життя;

II етап – виникнення живого покриття Землі – *біосфери*, розвиваються всі форми організмів, починаючи *від найпростіших форм до людини*;

III етап – охоплює становлення й історичний розвиток *людської спільноти, єдиного людства*, а разом із ним нового шару Землі – сфери людського духу – *ноосфери*. Результатом цього процесу, за Шарденом, стає об'єднання усього людства у нову *надлюдскість*, що відбудеться в точці Омега [11, 6].

Отже, і людина розглядається в єдності з цими трьома іпостасями, що поєднані з такими складниками Всесвіту, як Природа – *біосфера*, Космос як *сфера Вічного Абсолюту, сфера ідеального*, і сфера, пов'язана з *людським середовищем*, що синтезує дві попередні, оскільки людина є органічною системою, а спроможність мислити піднімає її до вищих сфер – *інформаційно-енергетичних*.

Як цілісну систему Світ сприймала О. П. Блаватська (її погляди ґрунтуються на основі стародавньої культурної пам'ятки – тибетської книги Дзбан). У контексті її світобачення Світ відображається як могутній потік життя, що спрямовує все живе до єдності, до Блага, до великої Меті. Цей потік є саме життя. Тобто рух, прагнення, безмежні вібрації життя, взаємне зіткнення різнорідних сил і безмежної різноманітності форм, що

викликають і радість, і страждання, всі ознаки й рівні свідомості, що розвивається [10, с. 57]. Тобто, ще з давніх-давен людське існування пов'язувалося, насамперед, із Космосом, космічною свідомістю як джерелом усього суттєвого, усім світотворенням, а індивідуальному життю надавалося всесвітньої значущості.

Аналогічно міркує і В. І. Вернадський. Він глибоко вивчав східну філософську думку щодо виникнення і розвитку Світу і в свій час (1922-1926) співпрацював із Тейяром де Шарденом, перебуваючи у Франції (читав лекції у Колежі де Франс з біохімії й розвитку біосфери). Етапи космогенезу, за Вернадським, – *переджиття (геосфера), життя (біосфера), думка (ноосфера)*.

Якщо педагогіку сприймати як науку, предметом вивчення якої є процес розвитку та виховання людини, то, безперечно, вона не може прогнозувати певні цілі впливу на неї поза контекстом її взаємозв'язку із біологічною, соціальною та космічною сферами світу. Аналіз цієї проблеми знову спонукає звернутися до східної мудрості. Один із японських вчителів мистецтва боротьби айкідо О. Сенсей говорив: «Якщо ви хочете вивчати айкідо, ви повинні вивчити утворення і рух цього Всесвіту, джерела сил, які її створили, потік і дію енергії природи, рух галактик. Все пов'язано між собою, все підкоряється *універсальному закону*. Енергетичні сили життя – ядерна реакція, електромагнітний струм, сила тяжіння – все це джерело айкідо й основа техніки» [6, 57]. Виховання ж – процес, що охоплює всі види діяльності людини, пов'язані з її взаємодією із Світом Природи, із Світом Людства й із її внутрішнім світом. Тому реалізація його тим більше неможлива без знання і врахування законів еволюційного розвитку Людини і Світу. Педагогіка повинна опиратися на ці закони. Вони управляли світом ще з прадавніх часів, «мільярди років до виникнення людства». А тому *наука може лише аналізувати ці універсальні закони й використовувати їх* [2, с. 42].

Оскільки у Всесвіті все міцно пов'язано між собою, то й закони його існування й розвитку також існують не ізольовано один від одного, а утворюють певну цілісність. Вона є найважливішою якістю органічної системи, що характерна людині як живій істоті і як такій, яка втілює в собі природну, геологічну та соціальну сфери Всесвіту. Цілісність завжди вважалася провідним законом розвитку Всесвіту.

Ідея, що людство – частина природи і входить як складник у «механізм Землі», до початку ХХ ст. встигла стати популярною в середовищі вчених. У кінці ХІХ століття їй були присвячені відомі книги Е. Реклю, Л. І. Мечнікова (брата знаменитого фізіолога), Ф. Ратцеля. Ще раніше, в середині століття, вийшла чудова книга Г. Марша «Людина і природа».

І все ж таки геологічна роль людини недооцінювалася вченими. Першим вивів деякі геохімічні й загальногеологічні закономірності діяльності людини на планеті В.І. Вернадський. Він справедливо пов'язував геологічну могутність людства із *технічним та промисловим*

прогресом. «Вся історія техніки показує нам, як поступово людина навчилася бачити джерело сили в природних предметах, які здавалися їй мертвими, інертними, непотрібними» [2, с. 134]. Таке сприйняття природного оточення лягло в основу втручання людини в цю сферу її діяльності й привело до її руйнування. Найважливіша характерна особливість цілісності – *взаємозалежність*, що також виокремлюється як *природний закон*. *Усвідомлення взаємозалежності власних пізнань про світ і про самого себе ще із стародавніх часів стало найважливішим мотивом загальнокультурного розвитку особистості, ознакою її духовної зрілості*. Кожна людина є «цілий світ, що народжується й помирає разом із нею» (Г. Гейне). Взаємозалежність зумовлює взаємозв'язок людини з усіма сферами світового простору, її ставлення до нього, а, відповідно, мотив, потребу та спосіб діяльності щодо світу-природи, світу-суспільства та стосовно самої себе.

Вирізняється в працях учених також *ідея всеєдності і взаємообумовленості, що виступають як методологічна основа для пізнання природи й людського суспільства у їх взаємодії*. У первісному своєму вигляді ідея єдності і всезагального взаємозв'язку речей у природі була сформульована ще в найдавніших релігійно-філософських творах, де істинним визнавалося лише таке знання, що бачить у всіх істотах *єдину сутність*. А у працях космістів ця ідея охоплює всю сукупність *людської особистості* в її постійному розвитку, русі й діяльності, включаючи систему навчання й виховання, і як така, що слугує *системотвірним чинником* існування людини в цілому. Вони відзначали, що в процесі гармонізації життя на Землі суб'єктом планетарного й космічного перетворення повинна бути не окрема людина, а все людство в єдності поколінь. Важливою ознакою вихованості людини вважається, насамперед, відчуття цієї взаємозалежності як персональної – соціально обумовленої, так і природної. Отже, людина, окрім того, що вона є природною істотою, втілює в собі дві «сфери» – *світ думок, розуму, і світ дій, роботи* (за Вернадським). Остання характеризується її активністю. Оскільки труд спрямовується розумом, то на основі активності здійснюється певний ріст, прогрес як економічного, так і духовного характеру. Від характеру поведінки людини залежить непорушність цілісності Світу та процес його розвитку. Знання самі по собі не створюють мотивації поведінки. Вона мотивується насамперед школою життя. Тому одним із важливих законів педагогіки є включення людини в світ на основі цільової мотивації поведінки, що дозволяє зберегти цілісність природного й суспільного устрою з максимальним розвитком самої людини. Цей закон підкріплюється принципом «неруйнівної поведінки». Він полягає в тому, щоб навчитися створювати стійкість душі людини, яка була б у стані, що не призводить до руйнації суспільства й природи.

Отже, людина є істотою природною, соціальною, духовною (космічною), *біопсихоекосоціокультурною системою* (за Е. Мореном). Тому вивчення людини як певної цілісності передбачає не лише синтез

психологічного, антропологічного й соціологічного аспектів, але й послідовне проведення принципів системності й діяльності.

Розвиток як універсальний рух – закон життєдіяльності Світу і, як відомо, відбувається в певній ієрархії, прогресії (еволюційний розвиток за висхідною – рух до вищої досконалості), з урахуванням природних та спрямованих ззовні впливових чинників. Згідно поглядів мудреців стародавнього світу, універсальним рухом вважалася спіраль. Починаючи із циркуляції крові в людському тілі й завершуючи діями крота, спіраль є формою, характерною для будь-якого руху й структури світу природи, що нас оточує [6, с. 60]. За О. Блаватською, еволюція здійснюється не прямолінійно: так, як і будь-який інший процес в природі, протікає *циклічно*. Оберти циклічних повторень подібні кільцям Змії Вічності, що поглинає свій хвіст [3, с. 60]. І дійсно, будь-яка запрограмована точка фотона сфери світової енергії, що повертається, відображає форму спіралі. Земля, що обертається навколо Сонця, і Сонце в своєму русі через Галактику слідує своєму шляху. Циклічність спіралі виражається у впливі Місяця на Землю, в русі вод і зміні періодів року. Це закладено в безперервний процес еволюції і цикли екологічного існування. Спіраль виявлено у структурі амінокислот і в протеїнах, що виникають у результаті їх об'єднання. У ядрі кожної живої клітини перебуває генетичний матеріал, спроможний до самовідтворення – молекула ДНК, фізична сутність життєвої функції у формі своєрідної спіралі. А В. І. Вернадський у своїх дослідженнях дійшов до висновку, що все в природі розвивається симетрично. *Симетрія*, згідно з його проглядами, існує не лише в геометрії, кристалографії, вона спрямовує пошуки *світової гармонії* в науці, мистецтві, чітко виражається в побудові людського тіла у формі площин симетрії: у правих і лівих кінцівках рук, у ступнях ніг тощо. Вона ж проявляється і в гармонії людських рухів, як у танцях, так і в технічній роботі, де існує геометрична закономірність. Поняття «симетрія» виникло на основі вивчення живих організмів, в першу чергу людини. Воно пов'язане з поняттям *краси* або *гармонії*, було запропоноване великим грецьким скульптором Піфагором із Регіума, що жив у V ст.. до н.е. [2, с. 85-86]. Відповідно розвивається й педагогічний процес. Він здійснюється як *цілісна система впливу* на людину, враховуючи її природну й соціальну структури. Їм притаманні й симетричний, і гармонійний, і розвиток за спіраллю. Тобто тут реалізується *закон еволюційного розвитку людини у нерозривній єдності з еволюційним розвитком природи й суспільства, що стає педагогічним*. При цьому враховується її спорідненість із світом природи. На цьому зосереджував увагу П. Флоренський. В одному із листів В. І. Вернадському він писав, що людина і світ можуть вважатися такими, що відображають один одного... *Людина є сума Світу, скорочений його конспект, світ є розкриття людини, проекція її*.

Ідея розвитку займала домінуюче становище в концепції В. П. Вахтерова. Для педагога, вважаючи, повинно мати першочергове і

нерівне значення останнє слово філософії й науки, згідно з яким усе живе на землі є результатом тривалого еволюційного розвитку, що прогресує, вдосконалюється у напрямку від нижчих і простіших форм до вищих і складніших. Цей фундаментальний факт має наукове підтвердження, глибоке моральне значення, на його основі повинні формуватися педагогічні ідеали, які співпадають із *«всесвітнім рухом вперед, до світла, до могутності, до щастя, свободи»* [4, с. 15]. Розвиток людини з урахуванням її цілісної структури і взаємозв'язку із цілісною системою світу забезпечує *педагогічна антропологія*, що синтезує знання про людину в контексті її еволюційного розвитку. Еволюційна педагогіка з її девізом: *«Розкривай себе сам і сприяй прогресивному розвитку ближніх»* повинна активно сприяти перетворенню нижчих якостей у вищі. Ця теза може сприйматися також як *педагогічний закон – закон саморозвитку та самозбереження*. «Оскільки люди не зрозуміли цієї істини, еволюція тварини, яка носить ім'я «людина», – стала еволюцією насильства й боротьби за владу, в процесі якої ми руйнуємо себе, знищуємо один одного і саму основу самого життя. Наші механізми самозахисту вийшли з ладу, і ми стрімко рухаємося по шляху самознищення», – доходить висновку, як і багато інших сучасних представників філософської та психолого-педагогічної думки Міцузі Саожоме (Японія). Поняття світової гармонії – це не логічне поняття, це наша реальність. Сучасна технологія пропонує нам два виходи. З її допомогою ми можемо або здійснити мрію усіх людей, що живуть на Землі, об'єднавши їх у єдину велику сім'ю, або повністю знищити все людство» [6, с. 156]. Доречно звернутися щодо цього до старої японської казки. *Молодий любитель пригод захотів визначити різницю між раєм і пеклом. Спочатку він заглянув у пекло і побачив безліч людей, які сиділи за довгим столом, закладеним чудовими стравами. Але у всіх у них були виснажені обличчя й запалі щоки. Вони були худими, кволими й плакали від відчаю. Коли він краще до них придивився, то побачив, що на їх руках лише по два пальці, які утворюють хаси, японські пальчики для їди, довжиною в чотири фути. Хоча вони могли захоплювати ними їжу, їх пальці були настільки довгими, що вони не могли відправляти її в рот. У відчаї вони перетворили цей свій інструмент у зброю, затіявши боротьбу за їжу, якої не могли з'їсти. Потім він заглянув у рай. Там він побачив точно такий же стіл з тими ж прекрасно приготовленими стравами, у людей були такі ж довгі пальці. Але всі вони посміхалися один одному. У них були налиті щоки, їх обличчя дихали здоров'ям. Між ними не було боротьби, тому що кожен із них захоплював їжу і протягував її сидячому навпроти, всі вони годували один одного. У чому ж різниця між пеклом і раєм? У свідомості, співпереживанні і співробітництві. (Висновок: кожен сам собі створює пекло чи рай).*

Гармонія – важливий всесвітній закон. На його основі реалізуються погодженість, упорядкованість систем. Він повністю інтегрується і в діяльність педагогічних систем, спрямовуючи їх на

гармонійний розвиток людини як біологічної, духовної та соціокультурної системи. Цьому процесу підпорядковані й моральні загальнолюдські правила, що увійшли до світової скарбниці золотих правил.

Із законом саморозвитку та самозбереження міцно пов'язаний *закон росту й зміни*, оскільки життя – це ріст і зміна, спосіб, який використовує природа, творячи із життя життя. Він ґрунтується на *геометричній прогресії*, що уможливує ріст і зміну. У педагогіці цей закон реалізується в контексті *педагогічної технології*, що ґрунтується на програмуванні освітньо-виховних цілей і їх реалізації з орієнтацією на досконалий результат (ієрархія в геометричній прогресії). При цьому враховується *закон єдності і розпаду*, з урахуванням того, що Всесвіт, як і все, що в ньому є, виник як наслідок розпаду Єдності на Множину. Цей закон вимагає від науки, в тому числі педагогіки, індуктивно-дедуктивного підходу, оскільки дедукція повинна бути перевірена індукцією (за Спенсером). Прихильником індуктивно-дедуктивного підходу в педагогіці був і А. С. Макаренко. Розглядаючи проблеми взаємозв'язку теорії і практики, він застерігав, що будь-яке втручання в цілісну систему може порушити її. А порушену систему він вважав хворою системою. Будь-яке новачієне втручання в педагогічну систему повинно здійснюватися на основі індуктивно-дедуктивного підходу, що неуможливує порушення цілісності.

Процеси росту, розпаду, зміни системи упорядковує *закон рівноваги*, що забезпечує цілісність, гармонію, взаємозв'язок людини і Світу. На жаль, духовний розвиток людства значно відстає від інтелектуального. Оглядаючися назад, можна подумати, що всі наші пошуки нових знань були спрямовані на руйнування і своїми найважливішими відкриттями ми зобов'язані всепоглинаючому прагненню до влади. Для розумної форми життя вирішальне значення має також реалізація *закону стійкої нерівноваги*. Земне розумне життя – людство в своїх індивідах – виконує цей закон, забезпечуючи два вектори свого «безсмертя»: соціально-біологічне продовження роду (загальна властивість земної живої речовини) і соціально-інформаційне, духовно-культурне, наукове безсмертя (творчий вклад в соціально-природну еволюцію).

Те, що робить людину сучасною – це здатність бачити не тільки в просторі, не тільки в часі, але і в тривалості, або в біологічному просторі-часі, а ще, більше того, здатність усе розглядати лише в цьому аспекті, – все, починаючи із самого себе. [11, с. 215]. У цьому *полягає сутність закону безперервного розвитку в просторі і часі*. Ідея існування особливої якості світу-часу належить до доісторичного періоду. Тоді ж з'явилася думка й про вічність. Стародавні римляни відобразили, наприклад, дволикого Януса, який дивиться одночасно в минуле й у майбутнє. Уже у стародавніх міфах робилися спроби зрозуміти людину в широкому часовому й просторовому полях. Відома з ранньої античності формула – «*пізнай самого себе*» багатьма мислителями розглядалася не з вузько індивідуалістичної точки зору, а з виходом на соціальні, природні,

космічні позиції. Епікур вважав, що, не знаючи природи Всесвіту, «неможливо зруйнувати страх» щодо найважливіших речей [5, с. 214].

Просторово-часова характеристика розвитку має свою історію. Цілу низку суперечностей, що неодноразово виникли навколо цієї проблеми, погодила ідея єдності цього процесу. Цю ж думку висловив ще в 1885 р. В. І. Вернадський. Висновок його звучить достатньо сучасно: «Безперечно, що і простір, і час окремо в природі не зустрічаються. Вони неподільні. Ми не знаємо жодного явища, яке не займало б частини простору і частини часу. Лише для логічної зручності пропонуємо ми окремо простір і окремо час. Що ж це за частинки неподільні – чого? Мабуть, того, що лише і існує, це матерія, яку ми розбиваємо на дві основні координати – простір і час» [2, с. 89]. Це пов'язано з ідеєю *симетрії світу* – математична абстракція, що має певне логічне обґрунтування: матерія виявляє дві взаємопов'язаних властивості: з одного боку – *просторова упорядкованість*, симетрія, з іншого – порушення існуючих структур, неухильні зміни – *прояв часу*. Постійна боротьба і єдність протилежностей: простору-часу, симетрії – дисиметрії, спокою і руху. Оскільки людина нерозривно пов'язана з планетою, із структурою її простору-часу, то доречним є введення до педагогічного словника таких понять як «педагогічний простір-час». Цілісна просторово-часова характеристика предмета педагогіки знаходить відображення в понятті «педагогічний процес». Оскільки просторовістю охоплено життя планети як *за горизонталлю – поверхня Землі*, так і *за вертикаллю – зв'язок Землі із Космосом*, то *педагогічний простір* сприймається у співвідношенні із біологічним (біосфера), інформаційним (ноосфера), що поєднуються із енергетичним.

Педагогічний простір – це, насамперед, простір, що охоплює історію розвитку педагогічної науки. Ця історія – не сума випадкових знань. Вона закономірна й цілеспрямована. «Науки ростуть, подібно деревам. Спочатку оформляється стовбур, основна опора, де сходяться коріння, які пов'язують певну галузь знань із іншими. Від стовбура відгалужується віття. Від них, у свою чергу, нові гілки. Накінець, пишна крона приховує від зовнішнього спостерігача і стовбур, і основу відвітлення. Так відбувається з багатьма науками. У кінці-кінців сім'я наук утворює щось подібне до тропічного лісу: суцільне переплетення гілок, у той час неможливо розібратися, де кінчається одне дерево й починається інше», – вважав В. І. Вернадський. [2, с. 191]. Отже, минуле науки, за В. І. Вернадським, зберігається в ній самій, складає її основу, слугує ґрунтом, на якому розквітають (чи в'язнуть) сучасні ідеї. Ідеї минулого явно чи неявно впливають на сучасність. І навпаки: з рівня, досягнутого нині наукою, дещо по-іншому бачиться минуле (хоч і не завжди це «по-іншому» означає «правильніше»). «Кожне покоління наукових досліджень, – вважає відомий вчений, – шукає й знаходить в історії науки відображення наукових течій свого часу. Рухаючися вперед, наука не лише створює нове, але й, безперечно, переоцінює старе, пережить». [2, с. 161].

Провідним інтегруючим компонентом між просторово-часовим простором, що відображає наявне, те, що є, оскільки час не піддається виміру в контексті його історичного розвитку, є *розум людини*. Він належить до сфери інформаційного простору, оскільки йдеться не про розум взагалі (не свідомість, самосвідомість, не почуття чи віру, що також включається в поняття «розум»), а, насамперед, – наукове пізнання. Основною рушійною силою, що спонукає науку до розвитку й пізнання є ідея. Реалізація будь-якої ідеї без глибокого вивчення історії її непродуктивна і є науково необґрунтованою. *Оновлює наявну систему не сама ідея, а процес її впровадження – творчий*. Без наукового пізнання, історичного аналізу він, звичайно, залишиться самодіяльністю, кустарщиною. *Ідеї минулого – генератори ідей майбутнього*. У цьому полягає сутність *наукової творчості*, як і будь-якої іншої. Отже, *проблема часу потребує синтезу знань*. Вона пов'язана із синтетичною теорією людини і є важливим кроком на шляху до створення концепції А. Маслоу. Це гуманістичний підхід, певне гвітобачення, а також загальнофілософська система бачення людини в світі. Суттєво при цьому, що його теорія одержала реалізацію в різноманітних галузях науки й практичної діяльності людини. У працях А. Маслоу й подальших дослідженнях дещо по-новому ставляться вічні філософські проблеми. Це проблема співвідношення свідомості (Духу, Волі) і її впливу на тіло, організм людини. Вона була реалізована у таких міждисциплінарних галузях досліджень, як психологічна антропологія й етологія людини (екологія). Так звана «синтетична педагогіка» (за А. С. Макаренком) ґрунтується на синтезі наукових знань про людину, яка, в свою чергу, сприймається як особистість синтетична. Її підґрунтям є синтетична антропологія – методологічний підхід, що ґрунтується на людинознавстві (синтезі знань про людину).

Синтез наукових знань може сприйматися як закон розвитку науки. «Людина – не центр універсуму, як ми наївно вважаємо, а, що набагато прекрасніше, вершина великого біологічного синтезу, що піднімається вгору», – писав Тейяр де Шарден. [11, с. 179]. Без опори на вільну особистість неможливий *науковий прогрес* – закон природи, оскільки рух і єдність ідей неможливо відчуті поза історією науки, то з цим процесом пов'язана й особистісна орієнтація, що є актуальною філософсько-психологічною та педагогічною проблемою. Вона проходить етапи свого розвитку від *людини родової* – вираження всезагального в людському бутті, що характеризує цілісну єдність біологічних, психічних і соціальних (соціокультурних) складників життєдіяльності людини, велику роль відіграє *закон спадковості* як синтезуючий матеріал життя, *індивід* – людина як суб'єкт зовнішньої активності, тобто поведінки, *індивідуальність* – людина як суб'єкт «внутрішньої» психофізичної активності й *особистість* – людина як суб'єкт адаптивно-адаптуючий, зовнішньо-внутрішній, свідомої і цілеспрямованої активності. Перший рівень (за Ю. М. Резник) належить до характеристики людини як

органічної реальності, другий – до її біопсихічної і біосоціальної природи, третій – до власне психічної, четвертий – до психосоціальної [8, с. 219-220].

Оскільки особистісна орієнтація тлумачиться переважно як орієнтація на вищу досконалість, то варто погодитися із поглядами В. І. Вернадського, що спонукають нас сприймати особистість як явище планетарне, природне, оскільки вплив особистості поширюється надзвичайно глибоко на буття природи Землі. Тому, як вважав учений, «...людська творчість – факт геологічної історії нашої планети...». Він актуалізував увагу на тому, щоб у школі не лише вивчали безліч законів розвитку природи, оскільки, як на його погляд, в кращому випадку в підручниках подаються приклади лише дат життя вчених, що відкрили певний закон. А всі мотиви вчинків і праць цієї людини залишаються поза сторінками підручника. Відсікаючи увесь світ людських пошуків, що привели до цих відкриттів, підручники збіднюють історію і наше духовне життя. Вернадський пропонує приклад іншого ставлення до всебічного розгляду особистості творця у всьому багатстві його психофізіологічних особливостей, розумових здібностей. Сам він є прикладом цього, оскільки його праці переповнені іменами попередників, і в певному значенні можна стверджувати, що це не праці з мінералогії, а з історії науки. Оскільки для нього не існує відкриття поза контекстом особистості й історії, виникає широка панорама історії культури [1, с. 31-32]. Окрім цього, орієнтація особистісна є явищем і космічним, оскільки це орієнтація на вищу досконалість. У вищих сферах філософських і наукових досліджень досконалість тлумачиться як Вищий Абсолют – категорія космічна. Людина, за Вернадським, – частина суспільства, особистість – частинка космічного сукупного цілого, яке вона в собі відчуває. Особистість рухається до змін у біосфері, тобто до ноосфери, людина лише слуга своєї особистості, якщо вона це розуміє [Там само, 36]. *Орієнтація на Вищий Абсолют – це орієнтація на вищу досконалість або закон, не пов'язаний ні з добром, ні зі злом. Він такий, як світ лампи. Ви можете, дякуючи йому, читати Святе Письмо, але можете також при цьому ж світлі підробляти підписи. Який би не був гріх, зло чи страждання, які ми знаходимо в світі, є стражданням, злом і гріхом стосовно нас. Абсолют ними не охоплений. Він над ними і поза ними. Його сонце однаково сяє над Злом і над Добром (Євангеліє, I,– С. 61, 87).*

Орієнтація на Вищий Абсолют – це орієнтація на Вищий Розум (Всесвітній), духовність (Бог – Дух святий) і Творчість (Бог-Творець, велика об'єднуюча сила всього світотворення, що діє у різних сферах як природного, так і людського середовища). Опора на нього у педагогічному процесі створює умови для розвитку творчої особистості.

Висновки і перспективи подальших розвідок. У свій час Сократа запитали: «Що легше всього?» – «Повчати інших», – відповів мудрець. «А що найважче?» – «Пізнати самого себе» (остання фраза, як вважається, була вибита на стіні Дельфійського храму). «Пізнай самого себе», – з цього

починається людина, і стає вона повноцінною людською особистістю не відразу. На цьому шляху накреслено: «Створи самого себе!» . Самопізнання – справа не лише людини, яка розмірковує про саму себе, і не лише людства (коли людина прагне зрозуміти його сутність і призначення). Самопізнання стає справою самої природи, коли частинка її – в особі людини – пізнає все оточуюче. Життя може виникати тільки із життя, так що вихідна сила творчої енергії в процесі еволюції перетворилася в творче вираження – самовдосконалення. З моменту свого виникнення і до наших днів Всесвіт безперервно створюється й удосконалюється у відповідності із принципами універсальної спроможності до творчості, принципами протилежностей.

Наша еволюція не завершена, ми просто пройшли один маленький етап процесу росту. У нас і зараз є майбутнє і можливість вибору його напрямку. У Всесвіті існує єдиний творчий напрямок – активний розвиток з метою досягнення кінцевої досконалості. Якщо ми не задумаємося над своїм минулим і не перейдемо до наступного етапу своєї еволюції, свого духовного росту, закони, за якими живе Всесвіт, не залишать для нас вибору.

Список використаних джерел:

1. Аксенов Г. П. «Личность есть драгоценнейшая, величайшая ценность...» / Г. П. Агапов. – М. : Наука, 1990. – 178 с.
2. Баландин Р. К. Вернадский: жизнь, мысль, бессмертие. 2-е изд., дополн. (К 125-летию со дня рождения). – М. : Знание, 1988. – 203 с.
3. Блаватська Е. П. Избранные статьи / Е. П. Блаватская. – М. : Новый Акрополь, 1994. – 160 с.
4. Вахтеров В. П. Избранные педагогические сочинения (Сост. А. Н. Литвин, Н. Т. Бритаева. – М. : Педагогика, 1987. – 400 с.
5. Материалисты Древней Греции. – М., 1955.
6. Мицуги Саотомэ. Айкидо и гармония в природе. Пер. С англ.. Н. Шпет. – К. : София, 1998. – 304 с.
7. Пасика В. М. Христианский эволюционизм Тейяра де Шардена / В. М. Пасика // Современная буржуазная философия. – М. : Издательство МГУ, 1972. – 203 с.
8. Резник Ю. М. Человек и общество (опыт комплексного изучения) / Ю. М. Резник // Личность. Культура. Общество. – 2000. – Т.11. – Вып. 3(4). – С.212-239.
9. Роллан Р. Жизнь Рамакришны. Жизнь Вивехананды: Пер. С фр. (Вступ. статья Р. Б. Рыбакова / Р. Роллан. – К. : Изд-во Україна, 1991. – 349 с.
10. Свет на пути (из древнего индусского писания «Книга золотых Правил». Голос безмолвия. Сем врат. Два пути. (Из сокровенных индийских писаний). – К.: СПХ.Г.С. –Укрполитграфсервис, 1991. – 63 с.
11. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Тейяр де Шарден П. – М. : Наука, 1977. – 296 с.

12. Яркина Т. Ф. Проблема духовного мира человека на пороге ноосферной эпохи / Т. Ф. Яркина // Педагогика. – 1996. – №2. – С. 40-47.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED:

1. Aksenov H.P. Lichnost est' dranotsennejshaja, velychajshaja tsennost'... [The Person is the Most Precious, the Greatest Value] M.: Nauka, 1990. – 178 s. (in Russian)
2. Balandin R.K. Vernadskij: zhizn', mysl', bessmertye. 2-e yzd., dopoln. [Vernadsky: Life, Thought, Immortality] (K 125-letiju so dnja rozhdenija). – M.: Znaniye, 1988. – 203 s. (in Russian)
3. Blavatska E.P. Izbrannyje statji. Chast I [Selected Articles. Part I] (Per. s angl. – M.: Novyj Akropol, 1994. – 160 s. (in Russian)
4. Vakhterov V.P. Izbrannyje pedagogicheskiye sochinenija [Selected Pedagogical Works] (Sost. A.N.Litvin, N.T.Brytaeva. – M.: Pedagogika, 1987. – 400 s. (in Russian)
5. Materialisty Drevnej Gretsiyi [Materialists of Ancient Greece] . –M., 1955 . (in Russian)
6. Mytsuhi Saotome. Aikido i garmonija v prirode. [Ajkido and Harmony in Nature] Per. s angl. N. Shpet. – K.: «Sofyia», 1998. – 304 s. (in Russian)
7. Pasika V.M. Khristjanskij evoljutsionizm Teiara de Shardena// Sovremennaja burzhuaznaja filosofija [Christian Evolutionism of Teilhard de Chardin] – M: Izdatel'stvo MGU, 1972. – 203 s. (in Russian)
8. Reznik Yu.M. Chelovek i obshhestvo (opyt kompleksnogo izuchenija) [Man and Society (Experience of Complex Study)] // Lichnost'. Kultura. Obshhestvo. – 2000. – T. 11. – Vyp. 3(4). – S. 212-239. (in Russian)
9. Rollan R. Zhyzn' Ramakryshny. Zhyzn' Vivekhanandy: [The Life of Ramakrishna. The Life of Vivehananda] Per. S fr. (Vstup. statja R.B.Rybakova. K.: Izd-vo «Ukrajina», 1991. – 349 s. (in Russian)
10. Svet na puti (iz drevnego indusskogo pisanija «Kniga Zolotykh Pravil». Golos Bezmolvija. Sem vrat. Dva Puti. (iz sokrovennykh indejskikh pisanij). [Light on the Way (from the ancient Hindu scripture «The Book of the Golden Rules». Voice of Silence, The Seven Gates, Two Ways. (From the Indigenous Indian Writings)] – K.: SPkh.G.S. – Ukrpolitgrafservis, 1991. – 63 s. (in Russian)
11. Teiar de Sharden P. Fenomen Cheloveka. [The Phenomenon of Man] – M. : Nauka, 1977. – 296 s. (in Russian)
12. Yarkina T.F. Problema dukhovnogo mira cheloveka na poroge noosfernoj epokhi [The Problem of the Spiritual World of Man on the Threshold of the Noospheric Epoch] // Pedagogika, № 2. –1996. – S.40-47. (in Russian)

Аннотация. В статье сосредоточено внимание на сущности педагогических закономерностей в аналогии из природосообразными законами развития Мира, ориентируясь при этом на соотношение взаимосуществования человека и Мира с целью создания условий для усовершенствования как его физического, так и духовного потенциала.

Ключевые слова: закон, закономерность, развитие в пространстве и времени, ноосфера, система, гармония, саморазвитие, самосохранение, Высший Абсолют.

Summary. The paper attempts to reveal the pedagogical patterns in analogy to the laws of the world, while focusing on the coexistence of man and the world in order to create conditions for improving her physical and spiritual potential.

Key words: law, development in space and time, the noosphere, system, harmony, self-development, self-preservation, the Supreme Absolute.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2017

С. В. Лісова

ПЕДАГОГІЧНА КРЕАТИВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Вимоги, що висуваються особистістю й суспільством до результатів освіти, визначили необхідність кардинальних змін як у змісті освіти, так й у педагогічних технологіях. Ці вимоги й цілі реалізуються в креативному підході, здійснюваному у вищій професійній освіті. Головною метою формування креативності майбутнього вчителя є забезпечення відповідності рівня креативності сучасного педагога потребам особистості й педагогічної професійної діяльності, що динамічно змінюється; підготовка фахівця-професіонала з високим рівнем загальної культури, розвиненими здібностями до комунікації, емпатії й інтуїції, стрижневою характеристикою професійної компетентності якого є креативна спрямованість особистості.

Ключові слова: педагогічна креативність, креативна педагогіка, інноваційна освіта, креативна діяльність.

Постановка проблеми. Розвиток креативності сприяє досягненню високого рівня професіоналізму, особистісної й духовної вершин, тобто сприяє самоактуалізації особистості педагога. При високому рівні креативності педагогічна творча діяльність є більш ефективною, успішною, продуктивною і тривалою; окрім того, учитель не тільки адекватніше пристосовується до різних інноваційних освітніх систем, але й сам бере активну участь у їхньому формуванні, розробці й впровадженні в педагогічну практику [5]. Педагогічна креативність – це певна психічна й соціальна готовність особистості вчителя, що дозволяє змінити ситуацію так, що педагог й учень можуть ефективно взаємодіяти в спільній діяльності, досягти взаєморозуміння, зменшити непорозуміння,